

Bachelorthesis Orthopedagogiek

Psychopathische Trekken en Empathie bij Kinderen

Fieke Goos 3465624

Laurie de Haan 3803171

Sanne van der Graaf 3791645

Wendy Huisman 3770842

Werkgroep: 16 (groep A)

Begeleider: Bart Brouns

Tweede beoordelaar: Paul Baar

Datum: 11-06-2012

Pagina's: 14

Samenvatting

Achtergrond Dit onderzoek richt zich op de vraag of er een relatie is tussen psychopathische trekken en empathie bij jongens en meisjes van elf en twaalf jaar. Verwacht wordt dat zowel jongens als meisjes die hoog scoren op psychopathische trekken, laag scoren op zowel cognitieve als affectieve empathie. *Methode* Om de sekseverschillen te onderzoeken is er een *independent t-test* uitgevoerd. Er zijn twee ANCOVA's uitgevoerd om te kijken of er een relatie bestaat tussen psychopathische trekken en cognitieve en affectieve empathie bij jongens en meisjes. *Resultaten* Er is een significant hoofdeffect van psychopathische trekken op affectieve empathie. Ook zijn er significante correlaties gevonden tussen alle subdimensies van psychopathische trekken en affectieve empathie. Bij de partcorrelaties zijn er significante correlaties gevonden tussen de subdimensies kil-emotieloze trekken en narcistische trekken en affectieve empathie. *Discussie* De gevonden resultaten zijn grotendeels in overeenstemming met voorgaande theorie en onderzoek. Verder onderzoek is van belang om, met het oog op vroege interventie, een eenduidiger beeld te krijgen van de relatie tussen psychopathische trekken en cognitieve en affectieve empathie bij kinderen. *Trefwoorden:* Psychopathische trekken; kinderen; jongens; meisjes; affectieve empathie; cognitieve empathie

In populaire termen kan een psychopaat omschreven worden als iemand die zich bewust is van het 'hoe' en 'waarom' van de gevoelens van een ander, maar hier zelf onbewogen door blijft (Dadds et al., 2009). Psychopathie wordt gekenmerkt door een chronisch patroon van antisociaal gedrag (Frick, 2009) en kan pas vastgesteld worden vanaf achttien jaar (Land, Schoemaker, & Ruiters, 2008). Bij kinderen onder de achttien jaar wordt er daarom gesproken van psychopathische trekken (Das, Ruiters, Heteren, & Dorelijers, 2004). Kinderen met psychopathische trekken zijn te omschrijven als kil-emotieloos, narcistisch en impulsief (Salekin & Frick, 2005). Volgens Jones, Happé, Gilbert, Burnett en Viding (2010) hebben psychopathische trekken te maken met een gebrekkig empathisch vermogen. Empathie is onder te verdelen in cognitieve en affectieve empathie (Hoffman, 1984; Kerem, Fishman & Josselson, 2001). Cognitieve empathie wordt omschreven als het begrijpen van het 'hoe' en 'waarom' van de gevoelens van een ander, terwijl affectieve empathie betrekking heeft op de reactie die de emotie van een ander bij een persoon oproept.

Verschillende onderzoeken laten zien dat psychopathische trekken zich bij volwassen mannen anders uiten dan bij volwassen vrouwen (Cale & Lillienfeld, 2001; Forouzon & Cooke, 2005). Dit gaat echter over de manifestatie van psychopathische trekken en niet over de mate waarin ze bij jongens dan wel meisjes voorkomen. Onderzoek naar eventuele sekseverschillen in de mate van psychopathische trekken bij kinderen lijkt daarom ook van belang.

Wat betreft een relatie tussen psychopathische trekken en cognitieve empathie zijn de resultaten inconsistent (Dadds et al., 2009; Jones et al., 2010). Onderzoek is van belang om deze relatie te bevestigen of te weerleggen. Daarnaast is onderzoek naar de relatie tussen psychopathische trekken en affectieve empathie van belang, omdat een gebrekkige affectieve beleving kenmerkend is voor psychopathische trekken. Onderzoek naar deze verbanden is wel gedaan bij volwassenen, maar voor zover bekend is er maar één studie naar dit verband gedaan bij jongens én meisjes (Dadds et al., 2009). Jones en collega's (2010) hebben alleen bij jongens onderzoek gedaan naar deze verbanden. Al met al zijn er weinig onderzoeken naar en theorieën over deze relatie bij kinderen. De gevonden theorieën komen overeen met resultaten uit onderzoek, met uitzondering van het onderzoek van Dadds en collega's (2009). Het huidige onderzoek wordt uitgevoerd ter bevestiging van de theorieën die er van uitgaan dat er een relatie is tussen psychopathische trekken en empathie.

Psychopathische trekken

Psychopathische trekken zijn onder te verdelen in kil-emotieloze, narcistische en impulsieve trekken (Frick, Bodin, Barry, & Christopher, 2000). Onder kil-emotieloze trekken worden een gebrek aan berouw of schuldgevoel en een gebrek aan empathie

verstaan. De narcistische kenmerken bevatten pathologisch liegen en manipuleren. Onder de impulsieve trekken worden impulsiviteit, sensatie zoeken en een onverantwoordelijke levensstijl verstaan (Frick et al., 2000; Salekin & Frick, 2005). Vooral de kil-emotieloze kenmerken blijken een constant aanwezige dimensie te zijn bij volwassenen met psychopathie (Cooke & Michie, 1997). Bij kinderen met psychopathische trekken blijkt hier hetzelfde over gedacht te worden (Frick & White, 2008). Uit verschillende onderzoeken blijkt dat het niveau van deze kil- emotieloze dimensie vanaf de late kindertijd stabiel blijft tot en met de volwassenheid (Munoz & Frick, 2007; Bruke, Loeber, & Lahey, 2007; Lynam, Caspi, Moffitt, Loeber, & Stouthamer-Loeber, 2007). Deze dimensie speelt volgens verschillende onderzoekers een grote rol in psychopathische trekken en psychopathie. Onder de kinderen met agressief gedrag, vertonen de kinderen met een hoog niveau van kil-emotieloze trekken vaak ernstiger en langduriger agressief en antisociaal gedrag (Frick & White, 2008; Steinter et al., 2011). Er zijn drie longitudinale studies waaruit blijkt dat er een relatie is tussen psychopathische trekken en de ontwikkeling van een antisociale persoonlijkheidsstoornis (Loeber, Burke & Lahey, 2002), ernstiger gebruik van geweld en agressie (Ridenour, Marchant & Dean, 2001) en criminaliteit (Pardini, Obradović & Loeber, 2006) op latere leeftijd bij adolescenten.

Niet alleen blijken kinderen met psychopathische trekken een verhoogd risico te hebben op het aanleren van antisociaal gedrag (Blair et al., 2006), ook lijken ze moeite te hebben met het adequaat reageren op de emoties van iemand anders, waarbij het vooral gaat om angst en verdriet. Er wordt gedacht dat kinderen met psychopathische trekken wel het gedrag en de emoties van anderen begrijpen en daarop kunnen anticiperen, maar dat de gevolgen van hun daden voor anderen hun 'koud' laten. Dit kan betekenen dat kinderen met psychopathische trekken een lager niveau van affectieve empathie hebben (Blair, 2005), wat ertoe kan leiden dat zij antisociaal gedrag vertonen om hun doelen te bereiken (Blair, 2005; Blair et al., 2006; De Wied et al., 2010).

Uit de volwassenenliteratuur blijkt dat er verschillen zijn in de wijze waarop psychopathische trekken zich manifesteren bij mannen en vrouwen (Cale & Lillienfeld, 2001; Forouzon & Cooke, 2005). Deze verschillen duiden erop dat voorzichtigheid geboden is bij het generaliseren van onderzoeksresultaten. Ook tonen ze het belang van het kijken naar verschillen tussen jongens en meisjes met betrekking tot psychopathische trekken.

Empathie

Het begrip empathie omhelst een stuk sensitiviteit en begrip voor de mentale en emotionele staat van een ander, het delen van een emotie en de congruente emotionele reactie op de gevoelens en omstandigheden van anderen (Eisenberg & Miller, 1987;

Eisenberg & Strayer, 1987; Smith, 2006). Cognitieve empathie is de capaciteit om op intellectueel niveau de rol of het perspectief van een ander individu in te nemen en de capaciteit om emoties te coderen en labelen in een specifieke situatie (Lovett & Sheffield, 2007). Affectieve empathie is de emotionele respons op de situatie van iemand anders (Hoffman, 2000). Dit betekent niet dat iemand hetzelfde hoeft te voelen als de ander, maar dat iemands emoties en daaruit voortvloeiende reacties meer afgestemd zijn op de situatie van de ander, dan op de eigen situatie. Uit onderzoek van Lambrechts en collega's (2004) is gebleken dat kinderen met psychopathische trekken snel geneigd zijn om opzettelijk grensoverschrijdend gedrag te vertonen, maar dat zij moreel gezien wel begrijpen dat dit gedrag niet acceptabel is.

Psychopathische trekken en empathie

Voor zover bekend is alleen in het onderzoek van Dadds en collega's (2009) een sekseverschil gevonden met betrekking tot psychopathische trekken en cognitieve empathie. Dit onderzoek heeft zich gericht op kinderen in de leeftijd van drie tot en met dertien jaar en uit de resultaten is gebleken dat bij zowel jongens als meisjes een hoog niveau van psychopathische trekken associeert met een laag niveau van cognitieve empathie. Het sekseverschil zit hem echter in het feit dat dit verband bij meisjes op alle leeftijden hetzelfde blijft en deze bij jongens in de adolescentie zo goed als verdwijnt. Jones en collega's (2010) hebben hun onderzoek gericht op jongens van negen tot zestien jaar. Zij constateren dat jongens met psychopathische trekken moeilijkheden hebben met het aanvoelen van andermans gevoelens.

Wat betreft psychopathische trekken en affectieve empathie bij kinderen is alleen bij jongens een verband gevonden (Dadds et al., 2009; Jones et al., 2010). Hoe hoger de mate van psychopathische trekken, hoe lager het niveau van affectieve empathie. Deze relatie wordt ook beweerd door Blair en collega's (2006), maar dit is niet specifiek op kinderen gericht. Eerder is door Blair (2005) beweerd dat er geen aanwijzingen zijn voor een gebrek in cognitieve empathie bij individuen met psychopathische trekken, maar wel in affectieve empathie. Volgens Salekin en Frick (2005) bestaat er bij kinderen een associatie tussen psychopathische trekken en zowel cognitieve als affectieve empathie.

Andere onderzoekers hebben zich enkel gericht op de dimensie kil-emotieloze trekken en affectieve empathie en hebben aangetoond dat kinderen met kil-emotieloze trekken lager scoren op affectieve empathie (Hadjichalarambous & Warden, 2008; Muños, Qualter, & Padgett, 2011).

Er bestaat dus grotendeels overeenstemming over onderzoeksresultaten en beweringen ten aanzien van de relatie tussen psychopathische trekken en de twee dimensies van empathie, met uitzondering Dadds en collega's (2009), die een

sekseverschil vinden in het verband tussen psychopathische trekken en cognitieve empathie. Dit geeft aanleiding tot nader onderzoek naar deze eventuele verbanden.

Doel van de studie

Voor het belang van onderzoek naar de associatie tussen psychopathische trekken en empathie zijn verschillende redenen te geven. Allereerst is er beperkt onderzoek gedaan naar het verband tussen psychopathische trekken en empathie bij kinderen (Dadds et al., 2009). Voor zover bekend is de studie van Dadds en collega's (2009) de enige waarin onderzoek is gedaan naar psychopathische trekken en empathie bij zowel jongens als meisjes. De aanwezigheid van psychopathische trekken duidt onder andere op een beperkt functioneren op emotioneel vlak, wat een verhoogd risico op het aanleren van antisociaal gedrag tot gevolg heeft (Blair et al., 2006). Er wordt ook beweerd dat kinderen, die op jonge leeftijd kenmerken van psychopathische trekken vertonen, op latere leeftijd meer kans hebben op de ontwikkeling van een antisociale persoonlijkheidsstoornis, meer geweld gebruiken, ernstiger agressief gedrag vertonen en meer betrokken zijn bij criminele activiteiten (Frick, 2009; Frick et al., 2003; Loeber, Burke & Lahey, 2002; Pardini, Obradović & Loeber, 2003; Ridenour, Marchant & Dean, 2001; Salekin & Frick, 2005). Het huidige onderzoek is van belang voor een beter begrip van psychopathische trekken ten behoeve van vroege interventie.

Deze studie richt zich op de vraag of er een relatie is tussen psychopathische trekken en empathie, waarbij cognitieve en affectieve empathie onderscheiden worden. Daarnaast wordt er gekeken of er sekseverschillen zijn in deze relaties. Ten slotte worden correlaties tussen de dimensies van psychopathische trekken en cognitieve en affectieve empathie geëxploreerd.

Verwacht wordt dat jongens die hoog scoren op psychopathische trekken, laag scoren op affectieve empathie. Onderzoek naar deze relatie bij meisjes is beperkt in aantal, dus daarover kunnen geen sterke hypothesen geformuleerd worden. Gezien er in een enkele studie beweerd wordt dat er ook bij meisjes een laag niveau van affectieve empathie bestaat bij een hoog niveau van psychopathische trekken, is het aannemelijk om deze associatie bij meisjes te verwachten. In de studie van Dadds en collega's (2009) komt naar voren dat zowel jongens als meisjes die hoog scoren op psychopathische trekken, lager scoren op cognitieve empathie dan kinderen die laag scoren op psychopathische trekken. In het huidige onderzoek wordt deze relatie ook verwacht. Tevens is een hypothese dat sekse de relatie tussen psychopathische trekken en empathie beïnvloedt.

Vanuit een groot deel van de theorie en onderzoeken blijkt dat de subdimensie kil-emotieloze trekken een sterke associatie heeft met beide vormen van empathie. Om deze reden wordt verwacht dat deze associatie bij zowel jongens als meisjes gevonden

wordt. Over de impulsief-onverantwoordelijke en narcistische dimensies is vanuit de theorie weinig naar voren gekomen, maar omdat ze beiden onderdeel zijn van psychopathische trekken, wordt ook hier een zekere relatie verwacht met empathie.

Methoden

Participanten

Het onderzoek is uitgevoerd op 19 basisscholen in de provincies Friesland, Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Noord-Brabant bij leerlingen uit groep zeven en acht in de leeftijd van tien tot twaalf jaar. De vragenlijsten zijn afgenomen bij 214 jongens met een gemiddelde leeftijd van 11,9 jaar ($SD = 0.59$) en 244 meisjes met een gemiddelde leeftijd van 11,8 jaar ($SD = 0.59$). Van de kinderen was 94,5 % van Nederlandse afkomst, 1 % van Noord- en West-Afrikaanse afkomst, 1 % van Duitse afkomst, en 3,5 % overig. 2,4 % is uitgevallen wegens ziekte of bezoek aan de orthodontist, 4,8 % heeft niet deelgenomen omdat ouders geen toestemming gegeven hebben en 0,7 % wegens alternatieve taken.

Instrumenten

Om de mate van psychopathische trekken bij de participanten te bepalen zijn de somscores gebruikt van de zelfrapportage Youth Psychopathic Traits Inventory – Child Version (YPI) en de subschalen hiervan. De YPI is ontwikkeld door Van Baardewijk, Stegge, Andershed, Thomaes, Scholte en Vermeiren (2008). Deze vragenlijst bestaat uit 50 items met een vierpuntsschaal (1 = klopt helemaal niet, 4 = klopt helemaal). De vragenlijst wordt onderverdeeld in drie subschalen. Dit zijn de narcistische schaal, bestaande uit 20 items, de kil-erotieloze schaal en impulsief-onverantwoordelijke schaal, ieder bestaande uit 15 items. De validiteit van de vragenlijst is goed (Baardewijk et al., 2008). Bij dit onderzoek blijkt ook de betrouwbaarheid van deze zelfrapportage goed ($\alpha = .92$). De subschalen blijken ook betrouwbaar. De narcistische schaal heeft een goede betrouwbaarheid ($\alpha = .89$) evenals de kil-erotieloze schaal ($\alpha = .83$) en de impulsief-overantwoordelijke schaal ($\alpha = .80$).

Om de mate van cognitieve en affectieve empathie bij de participanten te bepalen zijn de somscores van de zelfrapportage Basic Empathy Scale (BES) gebruikt. De BES is ontwikkeld door Jolliffe en Farrington (2006). Deze vragenlijst bestaat uit 20 items met een vijf puntsschaal (1 = helemaal oneens, 5 = helemaal mee eens). De vragenlijst is onderverdeeld in een cognitieve empathie schaal met 9 items en een affectieve empathie schaal met 11 items. De validiteit van deze vragenlijst is voldoende bevonden (Jolliffe & Farrington, 2006). Bij dit onderzoek blijkt de betrouwbaarheid van deze cognitieve subschaal goed te zijn ($\alpha = .69$), evenals de betrouwbaarheid van de affectieve subschaal ($\alpha = .79$).

Procedure

De scholen zijn telefonisch benaderd. Toestemming om de vragenlijsten af te nemen is verkregen van de directeuren. Daarnaast is gebruik gemaakt van *passive informed consent* door middel van toestemmingsformulieren voor de ouders. In deze brieven is aangegeven wat het doel is van het onderzoek en dat de uitkomsten volledig anoniem worden behandeld. De vragenlijsten zijn groepsgewijs afgenomen, waarbij de instructie van de vragenlijsten volgens de standaardprocedure is verlopen. Daarnaast is de kinderen uitdrukkelijk verzocht niet onderling informatie uit te wisselen. De vragenlijsten bestonden uit vijf verschillende onderdelen en de duur van het invullen was ongeveer zestig minuten.

Missende waarden

Van de verkregen dataset bestond gemiddeld 2 % van de schalen en categorische demografische items uit missende waarden (maximum 7 %). Little's (Little, 1988) MCAR t-test op alle 29 schalen en demografische items gaf aan dat er sprake was van een missing completely at random (MCAR) patroon ($\chi^2 (N = 458, df = 1872) = 1951.89, p = .097$). Deze missende waarden werden geïmputeerd op schaalniveau, gebruik makend van expectation maximization (EM; Dempster, Laird, & Rubin, 1977) met alle schalen en categorische demografische items als predictoren.

Statistische analyses

Beschrijvende statistiek. Om sekseverschillen te onderzoeken in psychopathische trekken en empathie is een *independent t-test* gebruikt.

Toetsende statistiek. De invloed van psychopathische trekken en sekse op de mate van empathie is getoetst door middel van twee ANCOVA's, waarbij de eerste ANCOVA was gericht op de relatie tussen psychopathische trekken en affectieve empathie en de tweede op de relatie tussen psychopathische trekken en cognitieve empathie. Indien er sprake was van een hoofdeffect van psychopathische trekken, zijn er verschillende correlaties en partcorrelaties als vervolganalyses berekend van de subdimensies van psychopathische trekken op empathie. Indien er sprake was van een significant interactie-effect zijn er correlaties tussen psychopathische trekken en empathie uitgevoerd voor beide seksen afzonderlijk.

Resultaten

Beschrijvende statistiek

Door middel van een *independent t-test* zijn de gemiddelde scores van jongens en meisjes op psychopathische trekken en empathie vergeleken (tabel 1). Jongens scoorden gemiddeld significant hoger op psychopathische trekken (PPT) dan meisjes ($t (213) =$

7.51, $p < .001$). Ook op de verschillende dimensies van PPT scoorden jongens gemiddeld significant hoger dan meisjes. Jongens scoorden gemiddeld significant hoger dan meisjes op zowel kil-emotieloze ($t(213) = 9.94, p < .001$), narcistische ($t(213) = 5.27, p < .001$), als impulsieve trekken ($t(213) = 4.26, p < .001$). Op affectieve empathie scoorden meisjes gemiddeld significant hoger dan jongens ($t(243) = -11.93, p < .001$), evenals op cognitieve empathie ($t(243) = -3.60, p < .001$).

Tabel 1

Beschrijvende Statistieken voor Jongens en Meisjes voor Subscales van Psychopathische Trekken en van Empathie

Schaal	Jongens		Meisjes		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>			
Psychopathische trekken	93.43	18.83	81.09	15.95	7.51	456	<.001
Kil-emotieloze trekken	26.50	6.85	21.02	4.52	9.94	456	<.001
Narcistische trekken	33.57	8.71	29.51	7.67	5.27	456	<.001
Impulsiviteit	33.37	7.15	30.56	6.92	4.26	456	<.001
Affectieve empathie	34.82	7.42	42.22	5.57	-11.93	455	<.001
Cognitieve empathie	35.53	5.04	37.13	4.43	-3.60	455	<.001

Toetsende statistiek

Er zijn twee ANCOVA's uitgevoerd om te kijken naar hoofd- en interactie-effecten van sekse en psychopathische trekken op affectieve en cognitieve empathie (tabel 2).

Tabel 2

Hoofd- en Interactie-Effecten van Sekse en Psychopathische trekken op Affectieve en Cognitieve Empathie

	Affectieve empathie				Cognitieve empathie			
	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
Sekse	1	1.33	.249	.00	1	.56	.455	.00
Psychopathische trekken	1	46.77	.000	.09	1	2.90	.090	.00
Interactie effect	1	.77	.381	.00	1	1.83	.176	.00

Er is geen significant hoofdeffect van sekse op zowel affectieve ($F(1,453) = 1.33$, $p = .249$) als cognitieve empathie ($F(1,453) = .56$, $p = .455$). Dit betekent dat sekse geen significante verschillen kan verklaren in de mate van empathie. Dit is niet in overeenstemming met de hypothese. Er is een significant hoofdeffect van psychopathische trekken op affectieve empathie ($F(1,453) = 46.77$, $p < .001$). Dit betekent dat de mate van psychopathische trekken effect heeft op de mate van affectieve empathie ($B = 50.33$, $SE = 2.06$) (figuur 1), wat in overeenstemming is met de verwachting. Op cognitieve empathie is geen significant hoofdeffect gevonden ($F(1,453) = 2.90$, $p = .090$). Dit betekent dat de mate van psychopathische trekken geen invloed heeft op de mate van cognitieve empathie ($B = 37.48$, $SE = 1.56$) (figuur 2), wat niet in overeenstemming is met de vooraf opgestelde hypothese. Er is geen significant interactie-effect tussen psychopathische trekken en sekse voor affectieve empathie ($F(1,453) = .77$, $p = .381$) en voor cognitieve empathie ($F(1,453) = 1.83$, $p = .176$). Dit betekent dat de relatie tussen psychopathische trekken met beide vormen van empathie niet afhankelijk is van sekse. In de vooraf opgestelde hypothese was dit echter wel de verwachting. Omdat er geen interactie-effect is van sekse, is dit onderscheid bij verdere analyses achterwege gelaten.

Er is alleen een significant hoofdeffect van psychopathische trekken op affectieve empathie gevonden. Er zijn om die reden alleen vervolganalyses uitgevoerd met betrekking tot de relatie tussen subdimensies van psychopathische trekken en affectieve empathie (tabel 3).

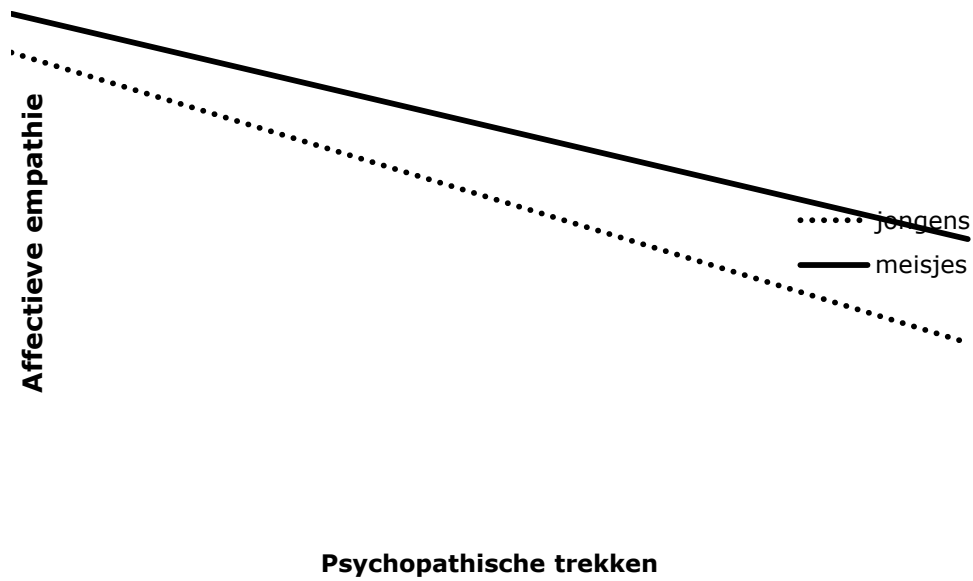
Wat betreft de subdimensies van psychopathische trekken is er voor de narcistische trekken een significant negatieve correlatie gevonden ($r(457) = -.22$, $p < .001$), evenals voor kil-erotieloze trekken ($r(457) = -.66$, $p < .001$) en voor impulsieve trekken ($r(457) = -.24$, $p < .001$.) Dit betekent dat wanneer respondenten hoog scoorden op één van subdimensies, zij laag scoorden op affectieve empathie. Dit is in overeenstemming met de hypothesen.

Tabel 3

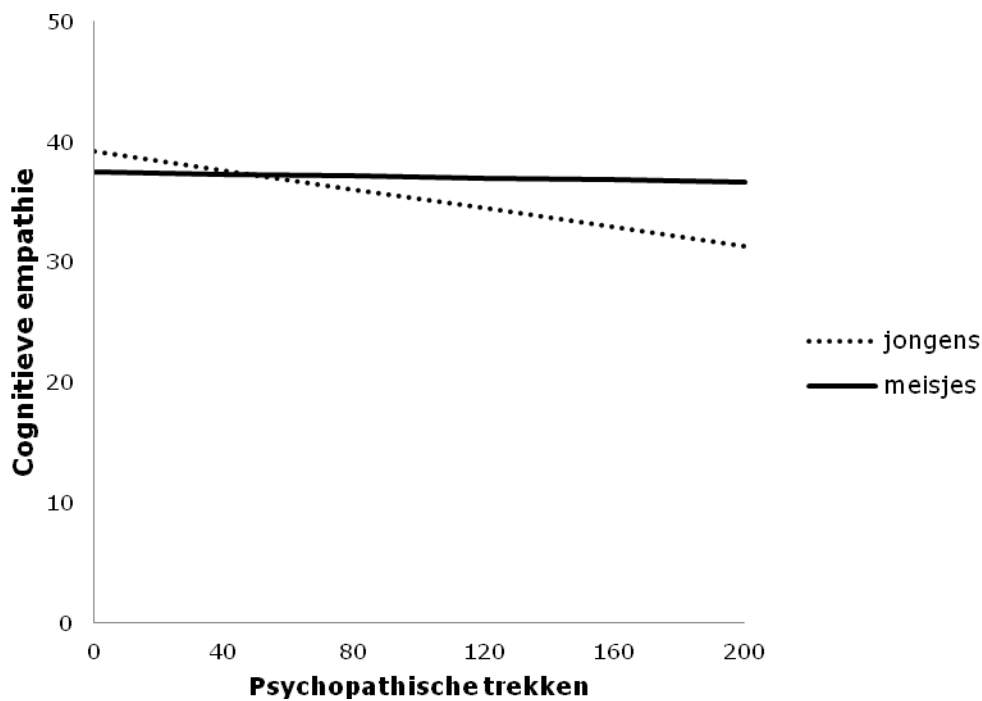
Correlaties en Partcorrelaties tussen Psychopathische Trekken, Dimensies van Psychopathische Trekken en Affectieve Empathie

	Correlatie			Partcorrelatie			
	<i>r</i>	<i>n</i>	<i>p</i>	<i>Partiële r</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	<i>Gecontroleerd voor</i>
Psychopathische trekken	-.42	457	.000	-	-	-	-
Kil-emotieloze trekken	-.66	457	.000	-.66	453	.000	Narcistische trekken en impulsiviteit
Narcistische trekken	-.22	457	.000	.22	453	.000	Kil-emotieloze trekken en impulsiviteit
Impulsiviteit	-.24	457	.000	.04	453	.395	Kil-emotieloze trekken en narcistische trekken

De subdimensies van psychopathische trekken correleerden significant met affectieve empathie. Om te kijken of de waarden van subdimensies individueel, ongeacht de waarden van de andere subdimensies, een correlatie hadden met affectieve empathie zijn er partcorrelaties berekend, waarbij gecontroleerd is voor de andere subdimensies (tabel 3). Er is een significant positieve partcorrelatie gevonden tussen narcistische trekken en affectieve empathie (*partiële r* (453) = .22, $p < .001$). Dit betekent dat een respondent die hoog scoorde op narcistische trekken, hoog scoorde op affectieve empathie, wanneer werd uitgezuiverd voor de overige twee dimensies. Dit is in overeenstemming met de verwachting. Voor kil-emotieloze trekken is er een significant negatieve partcorrelatie gevonden (*partiële r* (453) = -.66, $p < .001$). Dit betekent dat wanneer een respondent hoog scoorde op kil-emotieloze trekken, deze laag scoorde op affectieve empathie, wanneer werd uitgezuiverd voor de overige twee dimensies. Ook dit is in overeenstemming met de vooraf opgestelde hypothese. Voor impulsieve trekken is geen significante partcorrelatie gevonden met affectieve empathie (*partiële r* (453) = .04, $p = .395$). Dit is niet in overeenstemming met de verwachting.



Figuur 1. Relatie tussen Psychopathische Trekken en Affectieve Empathie voor Jongens en Meisjes



Figuur 2. Relatie tussen Psychopathische Trekken en Cognitieve Empathie voor Jongens en Meisjes

Discussie

De relatie tussen psychopathische trekken en cognitieve en affectieve empathie bij kinderen van elf en twaalf jaar is getest door middel van zelfrapportage-instrumenten in een steekproef van 458 kinderen.

Ten eerste werd verwacht dat jongens die hoog scoren op psychopathische trekken, laag scoren op affectieve empathie. Dit bleek inderdaad het geval te zijn. Bij meisjes was op basis van onderzoek geen heldere hypothese te formuleren, maar wel werd verwacht dat ook bij hen een hoog niveau van psychopathische trekken samen ging met een laag niveau van affectieve empathie. Deze relatie is bevestigd door middel van statistische analyses.

Ten tweede werd verondersteld dat een hoog niveau van psychopathische trekken zou associëren met een laag niveau van cognitieve empathie bij zowel jongens als meisjes. Deze hypothese is niet bevestigd. Het bleek dat het niveau van cognitieve empathie van jongens en meisjes niet anders was bij een laag of hoog niveau psychopathische trekken.

Tevens werd verwacht dat sekse een effect zou hebben op de relatie tussen psychopathische trekken en empathie, maar dit verband bleef uit. De relatie tussen psychopathische trekken en zowel cognitieve als affectieve empathie bleek niet afhankelijk van sekse.

Uit de correlatieanalyse bleek dat alle dimensies van psychopathische trekken een significante negatieve relatie hebben met affectieve empathie; echter, uitgezuiverd voor de overige dimensies, hebben alleen kil-erotieloze trekken een significant negatieve relatie met affectieve empathie. Opvallend is dat de narcistische dimensie een significant positieve relatie bleek te hebben met affectieve empathie. Kortom; de gevonden resultaten leiden ertoe dat niet alle hypothesen aangenomen kunnen worden.

De gevonden resultaten, waaruit blijkt dat een hoge mate van psychopathische trekken samengaat met een lage mate van affectieve empathie bij jongens, bevestigen het onderzoek van Dadds en collega's (2009), Jones en collega's (2010) en de theorie van Frick en White (2008) en Blair (2006). In het huidige onderzoek is ook bij meisjes onderzoek gedaan naar deze relatie, waaruit blijkt dat ook bij hen een hoge mate van psychopathische trekken samengaat met een lage mate van affectieve empathie. Dit is alleen met de bevindingen van Dadds et al. (2009) tegenstrijdig, omdat zij deze relatie bij meisjes niet vonden.

Het ontbreken van een significante relatie tussen psychopathische trekken en cognitieve empathie bij jongens en meisjes is tegenstrijdig met het onderzoek van Dadds en collega's (2009). In dit onderzoek wordt aangetoond dat er bij jongens en meisjes met psychopathische trekken een tekort is in cognitieve empathie. Dit is echter wel het

enige onderzoek waar een relatie tussen psychopathische trekken en cognitieve empathie is aangetoond. Jones en collega's (2010) vinden bij jongens, evenals de huidige studie, geen relatie tussen psychopathische trekken en cognitieve empathie. De verschillen tussen het huidige onderzoek en het onderzoek van Dadds en collega's (2009) kunnen mogelijk verklaard worden door verschillen in de onderzoeksopzet. In het onderzoek van Dadds en collega's (2009) waren de respondenten drie tot dertien jaar oud. Het huidige onderzoek heeft zich alleen gericht op kinderen van elf en twaalf jaar. Dit verschil kan van belang zijn voor de resultaten van de groep jongens in het huidige onderzoek, want bij meisjes bleek de relatie tussen cognitieve empathie en psychopathische trekken niet afhankelijk te zijn van leeftijd (Dadds et al., 2009). Daarnaast zijn er verschillende informanten gebruikt bij beide onderzoeken. In het onderzoek van Dadds en collega's (2009) is er gebruik gemaakt van ouderreportages. Het huidige onderzoek maakte gebruik van zelfreportages. Het verschil in informanten kan een verschil in resultaten verklaren.

Omdat dit onderzoek de bestaande theorieën wat betreft de relatie tussen psychopathische trekken en empathie ondersteunt, maar niet geheel consistent is met het onderzoek van Dadds en collega's, is publicatie van huidige onderzoeksresultaten van belang. Vervolgonderzoek moet uitwijzen of de veronderstelde relaties van de theorie kloppen, zoals uit dit onderzoek blijkt, of dat de bestaande theorie aan herziening toe is, zoals blijkt uit het onderzoek van Dadds en collega's (2009).

Ook alternatieve verklaringen kunnen bij deze resultaten een rol spelen. Een alternatieve verklaring kan voortkomen uit het feit dat de scholen in dit onderzoek niet willekeurig toegewezen zijn aan de steekproef, waardoor er weinig onderzoek is gedaan bij scholen in stedelijke gebieden. De basisscholen in deze streekproef zijn voornamelijk gelegen in dorpen. In deze dorpen zou de sociale controle hoger kunnen zijn dan in stedelijke gebieden, waardoor kinderen op jonge leeftijd meer normen en waarden meekrijgen, wat kan leiden tot een hogere mate van cognitieve empathie. Dit zou van invloed kunnen zijn op de manier waarop de kinderen de vragenlijsten ingevuld hebben. Hierdoor kan een ander beeld ontstaan van de relatie tussen psychopathische trekken en cognitieve empathie, dan wanneer de vragenlijsten door kinderen in een stad ingevuld waren. Een andere alternatieve verklaring kan zijn dat de kinderen in de zelfrapportage sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven. Bijvoorbeeld als gevolg van het stereotiepe beeld waarin jongens stoer dienen te zijn en meisjes gevoelig. Dit zou kunnen betekenen dat de kinderen iets anders hebben ingevuld dan ze in werkelijkheid zouden denken en doen. Bovendien is het waarschijnlijk dat kinderen nog niet optimaal inzicht hebben in wat bijvoorbeeld manipulatie is en ook is hun zelfreflectie op 11- en 12-jarige leeftijd nog niet geheel ontwikkeld. De vragenlijsten zijn wel op deze onderwerpen

ingegaan. Het zou kunnen dat het tekort aan kennis hierover heeft geleid tot vertekeningen in de resultaten.

Voor klinici heeft dit onderzoek nog weinig betekenis, omdat de onderzoeksgroep niet klinisch was en de resultaten van huidig onderzoek en dat van Dadds en collega's (2009) nog niet geheel consistent zijn met de theorie. Het is daarom van belang dat er meer onderzoek gedaan wordt naar de relatie tussen psychopathische trekken en empathie bij kinderen en eventuele sekseverschillen. Dit is van belang om beter inzicht te krijgen in deze relatie en in psychopathische trekken als predictor voor antisociaal en crimineel gedrag op latere leeftijd. Op deze manier kan er gewerkt worden aan een vroege interventie op psychopathische trekken om de ontwikkeling van antisociaal gedrag te voorkomen of verminderen.

Referenties

- Anastassiou-Hadjicharalambous, X., & Warden, D. (2008). Physiologically-indexed and self-perceived affective empathy in conduct-disordered children high and low on Callous-Unemotional traits. *Child Psychiatry and Human Development, 39*, 503–517. doi:10.1007/s10578-008-0104-y
- Van Baardewijk, Y., Stegge, H., Andershed, H., Thomaes, S., Scholte, E., & Vermeiren, R. (2008). Measuring psychopathic traits in children through self-report: The development of the Youth Psychopathic traits Inventory-Child Version. *International Journal of Law and Psychiatry, 31*, 199-209. doi:10.1016/j.ijlp.2008.04.004
- Blair, R. J. R. (2005). Responding to the emotions of others: Dissociating forms of empathy through the study of typical and psychiatric populations. *Consciousness and Cognition, 14*, 698-718. doi:10.1016/j.concog.2005.06.004
- Blair, R. J. R., Peschardt, K. S., Budhani, S., Mitchell, D. G. V., & Pine, D. S. (2006). The development of psychopathy. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 47*, 262-275. doi:10.1111/j.1469-7610.2006.01596.x
- Cale, E.M., & Lillienfeld, S.O. (2001). Sex differences in psychopathy and antisocial personality disorder: A review and integration. *Clinical Psychology Review, 22*, 1179-1207. doi:10.1016/s0272-7358(01)00125-8
- Cooke, D. J., & Michie, C. (1997). An item response theory analysis of the Hare Psychopathy Checklist. *Psychological Assessment, 9*, 3-14.
- Dadds, M. R., Hawes, D. J., Frost, A. D. J., Vassallo, S., Bunn, P., Hunter, K., & Merz, S. (2009). Learning to 'talk the talk': the relationship of psychopathic traits to deficits in empathy across childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 50*, 599-606. doi:10.1111/j.1469-7610.2008.02058.x
- Das, J., Ruiters, C., Heteren, M., & Dorelijers, T. (2004). Psychopathie bij kinderen en jeugdigen: Stand van zaken en diagnostische instrumenten. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Klinische Kinderpsychologie 29*, 30-43.

- De Wied, M., Gispen-De Wied, C., & Van Boxtel, A. (2010). Empathy dysfunction in children and adolescents with disruptive behavior disorders. *European Journal of Pharmacology*, *626*, 97-103. doi:10.1016/j.ejphar.2009.10.016
- Dempster, A., Laird, N., & Rubin, D. (1977). Maximum likelihood from incomplete data via the EM algorithm. *Journal of the Royal Statistical Society*, *39*, 1-38.
- Eisenberg, N., & Miller, P. A. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behaviors. *Psychological Bulletin*, *101*, 91-119.
- Eisenberg, N., & Strayer, J. (1987). *Empathy and its development* (pp. 146-154). Cambridge: Cambridge University Press.
- Forouzan, E., & Cook, D. J. (2005). Figuring out la femme fatale: Conceptual and assessment issues concerning psychopathy in females. *Behavioral Sciences and the Law*, *23*, 765-778. doi:10.1002/bsl.669.
- Frick, P. J. (2009). Extending the construct of psychopathy to youth: Implications for understanding, diagnosing, and treating antisocial children and adolescents. *The Canadian Journal of Psychiatry*, *54*, 803-812.
- Frick, P. J., Bodin, S., Barry, T., & Christopher, T. (2000). Psychopathic traits and conduct problems in community and clinic-referred samples of children: Further development of the psychopathy screening device. *Psychological Assessment*, *12*, 382-393. doi:10.1037//1040-3590.12.4.382.
- Frick, P. J., Kimonis, E. R., Dandreaux, D. M., & Farell, J. M. (2003). The 4 year stability of psychopathic traits in non-referred youth. *Behavioral Sciences and the Law*, *21*, 713-736. doi:10.1002/bsl.568
- Frick, P. J. & White, S. F. (2008). Research Review: The importance of callous-unemotional traits for developmental models of aggressive and antisocial behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *49*, 359-375. doi:10.1111/j.1469-7610.2007.01862.x.
- Hoffman, M. L. (1984). *Interaction of affect and cognition in empathy*. In: C. E. Izard, J. Kagan & R. B. Zajonc (Eds.), *Emotions, Cognition, and Behavior* (pp. 103-131). Cambridge: Cambridge University Press.

- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice* (pp. 4). New York: Cambridge University Press.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Development and validation of the Basic Empathy Scale. *Journal of Adolescence, 29*, 589–611.
- Jones, A. P., Happé, F. G. E., Gilbert, F., Burnett, S., & Viding, E. (2010). Feeling, caring, knowing: Different types of empathy deficits in boys with psychopathic tendencies and autism spectrum disorders. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry, 51*, 1188-1197. doi:10.1111/j.1469-7610.2010.02280.x
- Kerem, E., Fishman, N., & Josselson, R. (2001). The experience of empathy in everyday relationships: Cognitive and affective elements. *Journal of Social and Personal Relationships, 18*, 709-729. doi:10.1177/0265407501185008.
- Lambrechts, G., Bijttebier, P., Decoene, S., & Vervoort, L. (2004). Emotieattributie en normbesef bij kinderen met psychopathische trekken. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Klinische Kinderpsychologie, 29*, 154-167.
- Land, H., Schoemaker, C., & Ruiter, C. (2008). *Trimbos zakboek psychische stoornissen* (pp. 202-213). Utrecht: De Tijdstroom Uitgeverij.
- Little, R. (1988). A test of missing completely at random for multivariate data with missing values. *Journal of the American Statistical Association, 83*, 1198-1202.
- Loeber, R., Burke, J. D., & Lahey, B. B. (2002). What are adolescent antecedents to antisocial personality disorder. *Criminal Behavior and Mental Health, 12*, 24–36.
- Lovett, B. J., & Sheffield, R. A. (2007). Affective empathy deficits in aggressive children and adolescents: A critical review. *Clinical Psychology Review, 27*, 1–13.
- Lynam, D. R., Caspi, A., Moffitt, T. E., Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (2007). Longitudinal evidence that psychopathy scores in early adolescence predict adult psychopathy. *Journal of Abnormal Psychology, 116*, 155–165.
- Munoz, L. C., & Frick, P. J. (2007). The reliability, stability, and predictive utility of the self-report version of the Antisocial Process Screening Device. *Scandinavian Journal of Psychology, 48*, 299–312.

- Muños, L. C., Qualter, P., & Padgett, G. (2011). Empathy and bullying: Exploring the influence of callous-unemotional traits. *Child Psychiatry and Human Development, 42*, 183–196. doi:10.1007/s10578-010-0206-1.
- Pardini, D. A., Obradovic, J., & Loeber, R. (2006). Interpersonal callousness, hyperactivity/impulsivity, inattention, and conduct problems as precursors to delinquency persistence in boys: A comparison of three grade-based cohorts. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 35*, 46–59.
- Ridenour, T. A., Marchant, G. J., & Dean, R. S. (2001). Is the revised Psychopathy Checklist clinically useful for adolescents? *Journal of Psychoeducational Assessment, 19*, 227–238.
- Salekin, R. T., & Frick, P. J. (2005). Psychopathy in children and adolescents: The need for a developmental perspective. *Journal of Abnormal Child Psychology, 33*, 403–409. doi:10.1007/s10802-005-5722-2.
- Smith, A. (2006). Cognitive empathy and emotional empathy in human behaviour and evolution. *The psychological Record, 56*, 3–21.
- Steiner, H., Silverman, M., Karnik, N. S., Huemer, J., Plattner, B.,..., & Haapanen, R. (2011). Psychopathology, trauma and delinquency: Subtypes of aggression and their relevance for understanding young offenders. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, 5(1)*. doi:10.1186/1753-2000-5-21.